

Danish Yearbook of Musicology

44 • 2020-21

© 2020-21 by the authors

Danish Yearbook of Musicology · Volume 44 · 2020-21

Dansk Årbog for Musikforskning

Editors

Michael Fjeldsøe · fjeldsoe@hum.ku.dk

Peter Hauge · peterochauge@gmail.com

Editorial Board

Lars Ole Bonde, *University of Aalborg*; Peter Woetmann Christoffersen, *University of Copenhagen*; Bengt Edlund, *Lund University*; Daniel M. Grimley, *University of Oxford*;

Lars Lilliestam, *Göteborg University*; Morten Michelsen, *University of Copenhagen*;

Steen Kaargaard Nielsen, *University of Aarhus*; Siegfried Oechsle, *Christian-Albrechts-Universität, Kiel*; Nils Holger Petersen, *University of Copenhagen*;

Søren Møller Sørensen, *University of Copenhagen*

Production

Hans Mathiasen

Address

c/o Department of Arts and Cultural Studies, Section of Musicology,
University of Copenhagen, Karen Blixens Vej 1, DK-2300 København S

Each volume of *Danish Yearbook of Musicology* is published continuously in sections:

1 · Articles

2 · Reviews

3 · Bibliography

4 · Reports · Editorial

ISBN 978-87-88328-35-6 (volume 44); ISSN 2245-4969 (online edition)

Danish Yearbook of Musicology is a peer-reviewed journal published by the Danish Musicological Society on <http://www.dym.dk/>

Eva Hvidt (ed.)

En musiker oplever den europæiske kultur 1900-1939.

Paul von Klenaus efterladte erindringer

København: Museum Tusulanums Forlag, 2019

364 pp., illus.

ISBN 978-87-635-4509-9

DKK 300

De senaste åren har en del viktig litteratur som berör skandinaviskt musikliv under den nazistiska eran 1933-45 utkommit. Bland sådan litteratur kan nämnas *Persecution, Collaboration, Resistance. Music in the "Reichskommissariat Norwegen"* (ed. Ina Rupprecht), *The Routledge Handbook to Music in German Occupation, 1938-1945* (ed. David Fanning och Erik Levi) samt Anders Carlbergs *Hitlers lojala musiker* om svenskt musikliv och nazismen. Till denna lista kan föras tonsättaren Paul von Klenau (1883-1946) nyligen utgivna memoarer *En musiker oplever den europæiske kultur 1900-1939* med introduktion och kommentar av cand. mag i musikvetenskap och historia, Eva Hvidt. Den redigerade versionen av Klenaus memoarer bygger på manuskript som 2001 återfanns i Wien tillsammans med partitur, skisser och andra texter. 2005 förvärvade Kgl. Bibliotek kvarlåtenskapen vilket blev starten på de senaste årens intresse för Klenau.

Paul von Klenau var en danskfödd tonsättare som tillbringade sina yrkesmässigt och socialt viktigaste år i Tyskland och Österrike, huvudsakligen i Bayern och Wien. Han föddes 1883 och växte upp i ett borgerligt, musikaliskt hem. Hans första instrument var violin och musikstudierna förde honom till Berlin. Där övergav han violinen för vidare kompositionsstudier och en karriär som kapellmästare med en första anställning i Freiburg 1907. Enligt hans egna erinringar var det i Freiburg som han på djupet kom i kontakt med tysk kultur. Likt flertalet av dåtidens tonsättare hade han också ett bredare kulturellt, litterärt och filosofiskt intresse vilket bland annat satte avtryck i hans operor och avspeglade sig i hans allmänna kultur- och musikförståelse. Under sin tyska och österriska tid knöt han kontakter och umgicks med en imponerande mängd centrala kulturgestalter inom den tyskspråkiga världen. En del av dem porträtteras i hans memoarer under rubriken "Særlige Personligheder", men personporträtt genomsyrar också flertalet andra av kapitlen i *En musiker oplever*.

Klenau gifte 1903 in sig i en kulturellt viktig och framgångsrik liberal judisk släkt i och med sitt äktenskap med Anne Marie Simon och tillsammans fick de fyra barn.

Äktenskapet upplöstes 1926 och Klenau hade då redan träffat den kvinna som skulle bli hans andra fru, Margarethe Klimt. De gifte sig dock först 1941. Klenau närde en nära vänskap med Anne Maries bror Heinrich Simon som fick en ledande position i den familjeägda *Frankfurter Zeitung*. Via Heinrich introducerades von Klenau i den senaste tidens kulturella och vetenskapliga diskussioner. I München dit han flyttat med Anne Marie samma år de gifte sig kom han i kontakt med flera centrala musik- och kulturgestalter, bland andra dirigenten Wilhelm Furtwängler och diktaren Rainer Maria Rilke vars dikt *Die Weise von Liebe und Tod des Cornets Christoph Rilke* Klenau senare skulle tonsätta. München var också staden där Klenau fick sitt genombrott som kompositör då hans senromantiskt karaktäriserade första symfoni fick sitt uruppförande. Den har för några år sedan spelats in av Odense Symfoniorkester vilket får sägas vara ett uttryck för det förnyade intresse för honom som upptäckten av hans kvarlåtenskap generat.

1913 uruppfördes enaktsoperan *Sulamith* med Bruno Walter som dirigent. Första världskriget gjorde att han valde att återvända till det lugna och neutrala Danmark för att slå sig fram som dirigent och kompositör. Här grundade han Dansk filharmonisk Selskab vilket han ledde 1920–1926. Under denna period försökte han etablera sig som modern kompositör, något han likt andra samtida danska tonsättare, hade svårt att lyckas med. Carl Niensens dominans var alltför svår att rå på och Klenau började odla en aversion mot det han uppfattade som ett förstockat danskt musikliv. Klenau gjorde dock en märkbar insats för den moderna musiken i Danmark i det att han 1923 lyckades få Arnold Schönberg till Köpenhamn för att dirigera sin egen musik. Året dessförinnan hade Klenau fått en anställning som kördirigent vid Wiener Konzerthausgesellschaft vilket innebar att Centraleuropa återigen blev hans fasta punkt i tillvaron. Slutet av 1920-talet innebar en brytpunkt för honom i det att han fick problem med hörseln. Han slutade sina anställning vid Konzerthausgesellschaft och inledde en karriär som frilansande tonsättare. Under 1930-talet etablerade han sig som en habil tonsättare och dirigent och trots hans moderna kompositionsstil, med inslag av den av nazisterna förhatliga tolvtonstekniken, lyckades han navigera i det polariserade musiklivet. 1939 återvände han till Danmark och en outsiders tillvaro olikt den han upplevt på kontinenten. Strax före sin död 1946 sammanställde han sina memoarer.

Tre teman är särskilt intressanta runt Klenau, teman som är förbundna med varandra och som alla kretsar kring ambivalens och tvetydighet: hans ifrågasatta ställning i det danska musiklivet, hans ambivalenta position i det nazityska kulturlivet och förhållningssätt till nazismen samt det faktum att han som tonsättare stod med en fot i senromantiken och Strauss tonspråk och med en i den moderna musiken med Schönberg och den andra wienskolan som främsta företrädare.

I Danmark har Klenau varit en glömd och kontroversiell gestalt under större delen av 1900-talet och det har berott på uppfattningen om honom som nazistisk medlöpare, hans nedlåtande attityd till det danska musiklivet och föreställningen att han "svikit Danmark". Som Niels Krabbe poängterat kan detta också läsas in i den större berättelsen

om Danmark under besættelsen.¹ Men de senaste åren har intresset för honom väckts till liv. Förutom de nu publicerade memoarerna, har flera av hans symfonier spelats in av danska orkestrar och framförts i radio. Det finns också ett antal musikvetenskapliga artiklar om honom.

Klenaus försök att komponera tolvtonsmusik och komma undan med det i det nazistiska Tyskland är fascinerande att läsa om. Enligt vad han skriver försökte han hålla det hemligt men i sinom tid kom hotelser om att hans musik riskerade att föras upp på nazisternas lista över *Entartete Musik*. I Sverige uppmärksammade *Svenska Dagbladets* musikskribent Moses Pergament 1934 uruppförandet av von Klenaus opera *Michael Kohlhaas* och förbluffades över att ett sådant modernt tolvtonswerk kunde framföras i Nazityskland.²

Klenau var aldrig medlem i det nazistiska NSDAP och han betonar själv att han saknade intresse för politik. Men hans karriär i Nazityskland byggde på opportunistisk och anpassning. Tvivelsutan hade han antisemitiska och rasistiska värderingar som var allmänt spridda vid denna tid, vilket utgjorde friktioner i relation till hans ingifte i familjen Simon-Sonnemann, en familj som de facto öppnade de första dörrarna för honom i det tyskspråkiga kulturlivet. Memoarerna döljer inte dessa värderingar: Furtwänglers hustru ses som en "praktfull representant för den germanska rasens bästa egenskaper", diktaren och politiske journalisten Kurt Hiller syntes tydligt vara "av judisk härstamning", och jazzen ses som "negermusik" utan kulturellt värde. Förhållandet mellan judar och "germaner" var något som upptog en stor del av Klenaus tankeverksamhet och resulterade bland annat i den opublicerade texten "Nationen und Juden" samt ett ofärdigt utkast från 1945 med titeln "Entwurf eines Aufsatzes über die Judenfrage". Vad som är anmärkningsvärt är att han i en tidigare version av erinringarna också uttalade sig nedgörande om sin första hustrus härkomst och hem. Enligt utgivaren raderade Klenau dessa beroende på att de kunde misstolkas och att han inte ville utsätta familjen för fara under ockupationsåren, men det finns ingen hänvisning till i vilket sammanhang Klenau redogjorde för sina bevekelsegrunder att ta bort de antisemitiska passagera. Både innehållet i de strukna passagera och hans resonemang om att ta bort dem är högst relevanta. Även om utgåvan är rikligt kommenterad saknar jag denna typ av strukna passager, särskilt då fotnotskommentarerna sägs beröra just den typen av ändringar (s. 71). Klenaus biograf *in spe* kan således inte enbart nöja sig med den nu utgivna redigerade utgåvan för att komma närmare gåtan Klenau, utan måste ta sig an samtliga manuskript, ändringar och anteckningar för att få en fullödigare bild.

Paul von Klenaus memoarer är dessa invändningar till trots fascinerande läsning och ger inte bara en intressant inblick i ett udda tonsättaröde utan också i det inledande

1 Niels Krabbe, "Paul von Klenau's Ninth Symphony: a case study", i David Fanning och Erik Levi (red.), *The Routledge Handbook to Music under German Occupation, 1938-1945. Propaganda, Myth and Reality*, Oxon & New York: Routledge, 2020, 399.

2 Moses Pergament, "Operanytt", *Svenska Dagbladet*, 18 febr. 1934.

1900-talets tyskspråkiga kulturliv med alla dess sociala, estetiska och politiska spänningar. Men jag vill särskilt lyfta fram Eva Hvidts inledande förord och initierade kommentarer vilka sätter in Klenaus memoarer i en analytisk kontext och dessutom ger en bakgrundsberättelse till fyndet av kvarlåtenskapen och arbetet med att ge ut memoarerna. Det är en ambitiös och viktig insats!

Forfatteren:

Henrik Rosengren, ass. prof., Head of department, Department of History, Lunds universitet
henrik.rosengren@hist.lu.se